

NOTE CU PRIVIRE LA TRADUCEREA NUMELOR PROPRII LITERARE¹

GEORGIANA LUNGU-BADEA

Universitatea de Vest, Timișoara, România

Abstract: This article examines the translation of proper nouns (Pn). Defining proper nouns has been an issue since antiquity, and the thesis regarding the duality of language applies to them as well. In *Cratylus*, Plato concurs with Socrates' opinion (the word is an organon, with the help of which some body says something about something to somebody else) and this is an issue that continues to be relevant.

The analysis will focus on the translation of semantic Pn in literary works, particularly those proper nouns that refer to the characters and to the titles of these words, which are themselves proper names belonging to the category of ergonyms. The main purpose of this paper is to challenge the prejudice according to which the interlingual rendering of Pn does not pose problems to the translator because such Pn are rendered through reporting or trans-coding.

Keywords: proper names, translation of literary proper names, translation of titles

Introducere

Problema definirii numelor proprii (Npr) a constituit o preocupare încă din Antichitate, teza dualității limbajului extinzându-se și la acestea. În *Cratylus*, Platon reține opinia lui Socrate despre acest subiect (cuvântul este un organon, cu ajutorul căruia cineva spune altcuiva ceva despre un lucru, o realitate) a cărei vitalitate nu s-a diminuat deloc.

Abordăm, în acest articol, aspecte legate de traducerea Npr semantice² din opere literare, care desemnează personaje literare, și a

¹ Prezenta contribuție este o reactualizare a studiului „Translation of Literary Proper Names” publicat în *Onomastics in Contemporary Public Space*, O. Felecan (ed.), Cambridge Scholars Publishing, 2013: 443-457.

titlurilor operelor literare, ele însele nume proprii, din categoria ergonimelor. din dorința de a atrage atenția asupra unei prejudecății traductive. Conform acesteia, restituirea interlinguală a Npr este o operație care nu solicită traducătorul, întrucât acestea se redau prin report sau transcodare (Ballard 2001, Delisle 2003). Ilustrarea legitimei extinderi a non traducerii, specifice Npr asemantice, la categoria Npr semantice și literare (ergonime, antroponime, toponime fictive etc.) a permis identificarea riscurilor de denaturare a textelor sursă și țintă³, a informării, comunicației și a comunicării, și de abatere de la sensul, intenția sau efectul scontat de autor.

Onomastica literară și natura cvadridimensională a numelor proprii (semantică, sociolingvistică, grafică și fonetică), locul acordat numelor proprii în diferite paratexte și referințe culturale pretind, uneori, explicații paratextuale sau creații traductive „re-active”. Astfel, (in)traductibilitatea numelor proprii literare, create de scriitori, atinge nu numai orizonturi diferite ale analizei traductologice, ci și chestiunea semantismului numelor proprii (descriptive, modificate, mixte etc.).

Taxonomia onomastică (antroponime: patronime, prenume; toponime: oronime, odonime etc., pragmonime, ergonime) demonstrează complexitatea fenomenului desemnat prin sintagma „nume propriu” (Tomescu 1998). De altfel, substanța acestuia face imposibilă ignorarea naturii sale cvadridimensionale: semantică, sociologică, grafică și fonetică, mai ales că semele – macro-, micro-, mezogenerice și specifice (Herbert 1996, 43) – care particularizează Npr semantice examinate (literare, antroponime, porecle, ergonime) se pot actualiza simultan sau consecutiv, sporind dificultatea generalizării unui comportament prototipic.

2. Natura pluridimensională a Npr literar

Este, așadar, dificil de scindat cercetarea Npr de analiza naturii lui cvadridimensionale. Prenume, patronime, pseudonime, porecle, cultureme, pseudo-Npr (cf. Frege 1971), reinvestite cu sensuri noi prin lexicalizare și recontextualizare, în alte texte decât literare, unde dobândesc statutul de culturem (*Jourdain, Folleville, Fréron,*

²Neologismele, Npr asemantice ori cele care nu conțin decât seme macrogenerice (/uman/ și /masculin/, pentru *Giuseppe, Pascal, Ion,* sau /uman/ și /feminin/, pentru *Florence, Anne, Claire*) nu constituie obiectul nostru de studiu.

³ Abreviate TS și TȚ, în ceea ce urmează.

Panurge, etc., cf. Lungu-Badea, 2004, 2009a, 2011b), cu toate pretind analiza semantismului lor.

2.1. Despre semantismul Npr și despre traducerea lor

Traducerea relevantă solicită depistarea și înțelegerea funcției de desemnare a Npr care, actualizată la nivel semasiologic, servește la identificarea unei entități sau a unui concept foarte precis, dar și a conotațiilor și semnificațiilor actualizabile în context.

Dilema definirii, abordării, tratării și folosirii Npr, întreținută de interpretarea tendențioasă a clivajului perspectivelor semantică-asemantică, i-a preocupat în egala măsură pe filosofi, lingviști și scriitori. Admirabil ilustrată de Carroll, se perpetuează și în traducere:

"[...] but tell me your name and your business."
„My *name* is Alice, but –”
‘It’s a stupid name enough!’ Humpty Dumpty interrupted impatiently. ‘What does it mean?’
‘*Must* a namemean something?’ Alice asked doubtfully.
‘Of course it must,’ Humpty Dumpty said with a short laugh: ‘*my* name means the shape I am – and a good handsome shape it is too. With a name like yours, you might be any shape, almost” (Lewis Carroll [1871] 1964, 181).

Este la fel de constructiv, de creativ, tratată de traducători: fr. *Alice*, respectiv, acomodarea fonetică *Heumpty-Deumpty*, față de reportul rom. *Alisa*, asimilat grafic și fonetic, și de creația lexicală *Coco-Cocou* (Ballard 2011).

2.1.1. Despre Npr metaforice și lexicalizate

Numeroase Npr lexicalizate își actualizează funcția de identificare în textele literare, pamflete, satire. Npr și ergonim, *Candide* (Voltaire 1990) prezintă seme inerente și aferente și conotații care alcătuiesc paradigma semantică a *candorii*: naivitate, inocență, puritate etc. Grație cunoștințelor lexicale, extralingvistice, paratextuale, peritextuale, traducătorul identifică entitatea desemnată (Gary-Prieur 1994, 34) printr-un Npr al cărui sens rezultă din interacțiunea mai multor tipuri de seme (macrogeneric/uman/, /masculin/; microgeneric/erou, personaj voltairian/; mezogeneric/ficțiune/; specific, cel mai naiv/, /cel mai pur/ etc.).

Să notăm că traducerea unui tip de Npr, chiar și când apar într-unul și același text literar, nu este supusă unei strategii unice de redare, printr-un procedeu traductiv unic. Astfel, în restituirea Npr

frère Giroflée, rom. *fratele Garoață*, it. *fra'Garofolo*, sp. *el hermano Alhelí*, engl. *Father/Friar Giroflee* (Voltaire 1990), observăm că intervine o conotație diferită: sensul semnului este asociat cu un Npr metaforic, nu referențial. Semantismul lui derivă din conotația pe care semnul o actualizează în context, distingându-se așadar de Npr referențiale al căror semantism decurge din conținutul referentului, interpretarea denominativă bazându-se exclusiv pe Npr ca semn lingvistic (Gary-Prieur 1994, 58). Deși *Candide* și *frère Giroflée* fac parte din categoria Npr metaforice, maniera de a le traduce nu este asemănătoare: primul (sensul semnului, „de o puritate morală absolută”) va fi redat în LT prin echivalență semantică (rom. *Candid*; it. *Candido*, sp. *Cándido*, engl. *Candide*), cel de-al doilea va putea fi adaptat, pentru a evita explicarea ironiei voltairiene într-o notă de traducere, sau redat prin report (în engl.) și comentat în nota traducătorului. Decizia traducătorului este influențată direct de tipul de text și de finalitatea lui, dar și de mentalitatea destinatarului, de varietățile lingvistice (de ex., engl. *Humpty Dumpty* (Carroll), fr. *Heumty-Deumpty* (Carroll/Parisot), roum. *Coco-Cocou* (Carroll/Papadache)⁴. Cu toate acestea: *Blancheur* este redat prin report, deși face parte din aceeași categorie și s-ar putea înscrie în paradigma semantică a lui *Candid* (Bédier 1981, Gyurcsik 2000).

Npr semantice ca *Gargantua* (cu etimologia bizară, empirică, subiectivă, omofonică *que grand tu as*), *Badebéc* (*bouche-bée* și *bec-ouvert*, „gură-cască”, „gură căscată”), *Pantagruel* (din gr. *panta*, „tot” și *gruel*, „alterat”), *Epistemon* ou *Pricocol*; *Painensac*, *Mouillevent*, sunt redate prin report sau prin creații calchiate în versiunea română: *Pâine-n-sac* et *Vântură-vânt* ș.a. (Rabelais 1961, în traducerea lui Al. Hodoș).

Pentru restituirea Npr mixte, descriptive-denominative, și procedeul de traducere este mixt: report și traducere semantică: *Agyguerran le Roux*, *Iseut la Blonde* (Bédier 1981, 24, 55), *Agyguerran cel Roșcovan*, *Isolda cea Blondă* (Bédier/Gyurcsik 2000, 10, 32), *la Reine aux cheveux d'or* (Bédier 1981, 48), *Reginei cu părul de aur* (Bédier/Gyurcsik 2000, 27).

⁴ Exemple extrase din versiunea în limba română a lucrării *Numele propriu în traducere* (titlu original: *Le Nom propre en traduction* de Michel Ballard, 2001) 2011.

2.1.2. Npr-cultureme

Efectul de evocare intrinsec al Npr-cultureme mărește rezistența lor la traducere (Lungu-Badea 2012, 289-308), iar la aceasta se adaugă relativitatea generală care condiționează semnificația și semnificația Npr cultureme: 1) identificabile automat, întrucât sunt uzuale și ușor inteligibile pentru publicul-sursă, dar nu neapărat transparente pentru traducător; 2) mai puțin întrebuințate, livrești, istorice, așadar cvasi(in)accesibile traducătorului; 3) inaccesibile, non uzuale sau de uz restrâns, variind de la un vorbitor la altul⁵. Importanța acestor Npr, la fel ca aceea a pseudo numelor proprii *Scheineigennname* (Frege 1971, 116-117), este esențială în cazul folosirii lor recontextualizate.

Compararea tipurilor de Npr denominativ și metaforic arată că, prin descriptivismul lui, Npr modificat metaforic se apropie de substantivul comun. De pildă, Npr metaforic *Harpagon* (/personaj de ficțiune/, /personaj molieresc/, /cel mai avar/) desemnează o persoană caracterizată de anumite calități. Ca Npr lexicalizat prin modalizatori: *un adevărat/un vrai Harpago, niște/des Harpagons* (Harpagoni?), este foarte probabil să fie substituit⁶ de un culturem specific LT, de *Hagi Tudose*, pentru a respecta categoria Npr sau de „zgârie-brânză”.

Reamintim (Lungu-Badea 2004, 2011a) încă o întrebuințare recontextualizată, chiar în aceeași epocă, a patronimului *Fréron* (/istoric/, /jurnalist și polemist francez/, /cel mai celebru adversar al lui Voltaire/, /cel mai puțin capabil [după părerea lui Voltaire] să scrie texte literare/) și intersectarea semelor:

TS: Qu'appellez-vous un „**folliculaire**”? dit Candide. — C'est, dit l'abbé, un faiseur de feuilles, un **Fréron** (Voltaire 1994, 209)

⁵ Cf. Bally, „l'effet évocateur produit par la langue littéraire [et par d'autres langages]”, n'existe que parce qu'il se déploie „sur le fond général de la langue commune” (1951: 247), așadar, dacă „[l]es effets naturels sont dus aux mots eux-mêmes, au sentiment de plaisir ou de déplaisir qu'ils suscitent, à leur valeur esthétique ; les effets par évocation résultent de la faculté qu'ont les mots – *les culturèmes en l'occurrence* – d'évoquer le milieu où leur emploi est plus courant.” (1951: 247).

⁶După tipul de text, mai multe tipuri de soluții sunt de luat în calcul pentru redarea Npr-cultureme: 1) report, transcodare sau împrumut, după nivelul de limbă sau de discurs; 2) 1) însoțit de explicitare; 3) echivalență dinamică; 4) 3) plus o notă a traducătorului; 5) 1) plus o notă a traducătorului (Lungu-Badea 2004, 113).

TȚ (rom): Ce înseamnă un **pamfletar**? [...] Unul care scrie tot felul de fițuici și le răspândește în toate părțile Ø. (Voltaire traduit par Al. Philippide 1993, 157).

TȚ (it.): „Che significa per voi «**follicolario**»?” disse Candido. „Significa”, disse l’abate, „un factore di fogli, un **Fréron**”. (Voltaire, *Candido ovvero l’ottimismo*, traduzione de Riccardo Baccheli (1988) 2004, 119)

TȚ (span.): ¿ A qué llamáis **foliculario**?, dijo Cándido. – Es, dijo el abate, fabricantes de panfletos, un **F...*** (Voltaire, traducción de Elena Diego 2001, 132)

- F... es Fréron, periodista director de *L’Année littéraire* à partir de 1754 e enemigo de Voltaire (NdT – E.D.).

TȚ (engl.): „What is a **folliculaire**?” – said Candide. „It is”, said the Abbé, „a pamphleteer – a **Fréron***”. (Voltaire, anonymous English version, 1991, 58. Le traducteur *souligne*)

- *NdT: „Freron – a reference to Elie Freron”. Ou dans une autre version: „Elie Catherine Fréron was a French critic (1719-1776) who incurred the enmity of Voltaire? In 1752 Fréron, in *Lettres sur quelques écrit du temps*, wrote: pointedly of Voltaire as one who chose to be all things to all men...”.

și

TS: „D’où vient que ce nom de *Fréron*/ Est l’emblème du ridicule?” (Voltaire, *Les Fréron*)

TȚ: De unde numele ăsta, *Freron*/ E blazon de bufon (trad.n.)

În *Candid*, unde, ca Rabelais, Voltaire motivează semnul și semnificația contextuală a Npr cu ajutorul unui substantiv comun, subiectivitatea combinatorie a soluțiilor traductive pare să domine. Doar traducătorul român omite Npr (Ø) și alege *pamfletar*, „autor de pamflete”, dezvoltând un sens învecinat „conțopist, copist, „gribouilleur”, *scribălău* „scribouillard”, fără să respecte însă raportul *folliculaire-feuilles*). *Fițuicar*, derivat de la *fițuică*, ar putea preceda Npr *Fréron*, care ar trebui păstrat și în versiunea românească.

Traducerea spaniolă este salvată la nivelul acceptabilității, nu și al adecvării, prin nota de traducere. Traducătorii de limbă italiană, spaniolă, engleză utilizează corespondentul lexical, împrumutat, parafrazat și explicat prin echivalentul semantic pentru a reda fr. „faiseur de feuilles” (făcătorul de foi, nu de frunze!), fr. *pamphlétaire*.

Subestimarea trăsăturilor specifice ale Npr determină modificarea intenției autorului, prin schimbarea referentului produsă de adoptarea echivalenței stilistice funcționale. Astfel, prezervarea prin report⁷ a patronimului *Hainăroșie*⁸ (/ficțiune/, /comunist român/, /cel mai fervent/) duce la ratarea completă a intenției psihologice a autorului și a intenției semantice a TS. Variabilitatea strategiei de restituire a Npr literare este justificabilă uneori chiar în unul și același text, sub pana aceluiași traducător. Alteori, este incomprehensibilă, trădând subiectivism sau inconsecvență, ca în cazul Npr autentic *Paul Goma* (/realitate istorică/ și/sau /ficțiune;/ /scriitor român cu reședința la Paris/, /disident român și anticomunist prin excelență/), redat prin alt patronim *Paul Toma*.

3. Titlurile literare și Npr

Tematic (Qu'est-ce que la traduction „relevante”?, Derrida) sau rematic (*Plaidoyer pour les intellectuels*, Sartre), etichetă, program de lectură auctorial, lectorial, editorial, comercial, titlul face parte din categoria ergonimelor. Este un acte de vorbire (cf. Hoek 1981, 244) locuționar, cu funcție informativă (283), un act de vorbire ilocuționar (284), cu funcție performativă și întemeiat pe autoritatea emițătorului, dar și un act de vorbire perlocuționar, cu caracter persuasiv, incitant și comercial.

Proteismul funcțiilor titrice este cauza aprehensiunilor traducătorului. De lungimi variabile, ergonimele literare pot împrumuta diferite forme:

- una-două litere: *S/Z* de Barthes,
- un cuvânt, dintr-un substantiv comun: *L'Étranger*, it. *Lo straniero*, sp. *El extranjero*, rom. *Străinul* de Camus,
- un Npr cu valoare titrologică: *Artémis*, Nerval; *Caligula*, Camus; *Phèdre*, sp., it., rom. *Fedra*, Racine; fr., it., catalană *Kyra Kyralina*, rom. *Chira Chiralina*, Istrati),

⁷*Habits rouge* ar fi făcut trimitere la soldații englezi, totuși traducerea prin calc *Vesterouge* ar putea, în pofida hiponimiei, să redea Npr semantic creat de Țepeneag.

⁸ Exemple extrase din *Maramureș* de Dumitru Țepeneag (2001). A se vedea G. Lungu-Badea, „Des idiosyncrasies de l'auteur à celles du traducteur” în G. Lungu-Badea (2009c).

- propoziție (non)eliptică: *La matière et la mémoire*, it. *Materie e Memoria*, rom. *Materie și memorie*, sp. *Materia y memoria* (Bergson); *Le Mythe de Sisyphé*, *Mitul lui Sisif*, Camus; *J'accuse*, rom. *Acuz*, Zola)
- frază: fr. *Mais, maman, ils nous racontent au deuxième acte ce qui s'est passé au premier*, rom. *Bine, mamă, da' ăștia ne povestesc în actu doi ce se întâmplă-n actu-ntâi*, Vișniec.

Periplul traductiv al ergonimelor nu este întotdeauna lipsit de incidente de receptare, ca în cazul traducerii unora dintre titlurilor poveștilor lui Perrault:

fr.	angl.	rom.
La Belle et la Bête	Beauty and the Beast	Frumoasa și bestia
Le chat botté	Puss in Boots	Motanul încălțat
Le petit chaperon rouge	Little Red Riding Hood	Scufița Roșie
Cendrillon	Cinderella	Cenușăreasa
La belle au bois dormant	The Sleeping Beauty	Frumoasa din pădurea adormită

Dincolo de funcția sa semantică, titlul este și Npr al unei opere prin aceasta se deosebește de altă operă, de alt text, de alt produs artistic. Titlul filmului *Dancing North*, derivat din metaromanul sau metascenariul italian *Dancing Nord. Viaggio tra gli inuit del Canada* (Rinaldis), arată că alegerea editorială este operată pentru a distinge cartea, scenariul și filmul printr-o marcă minimalistă, asigurată de ortografierea *North-Nord*, care ar putea constitui – totodată – și confruntarea celor două lumi despre care tratează produsele culturale în discuție. Traducătorul romanului *Dancing North/Nord* va alege între: non-traducerea titlului (nu intraductibilitate, ci non-traductibilitate asumată) și traducerea perlocuționară.

Există și în cazul ergonimelor situații în care reportul (*Ponts des Arts*, Țepeneag) și literalismul semantic (*Therapy* 1995, *La Thérapie*, rom. *Terapia*, Lodge; *Le Testament français*, rom. *Testamentul francez*, Makine; *L'Isola fatale* [fr. *L'Île fatale*, rom. *Insula fatală*] Rinaldis) sunt alegeri non-cronofage. Există însă și titluri al căror efect evocator este mai puțin manifest. De exemplu: it. *Vento largo*, explicat de Biamonti în glosarul de termeni liguri și

provensali, plasat la sfârșitul romanului⁹, care este redat prin echivalență sintagmatică în fr. *Vent large* și în rom. [*Vânt larg*]. Redat literal în limba franceză și explicat de critici și traducători¹⁰ drept un vânt marin imprevizibil și neliniștitor. Traducerea în limba română este posibilă și literal, și semantic, termenul marinăresc *vânt larg* fiind definit drept „vânt care bate între travers și patru carturi înapoia traversului” (Ionescu 1982)¹¹. Totuși, efectul perlocuționar pare complet ratat prin acest procedeu. Singur traducătorul poate decide dacă să tranșeze – sau nu? – în favoarea fidelității față de autor (ca în soluția comentată) sau să se pună în slujba cititorului-țintă.

Titlul poveștii *Papuciada* (*sau istoria armatei bravului căpitan Papuc*), de Camil Petrescu, are un itinerar traductiv similar. *Papuciada* (un fel de odisee lipsită de glorie), titlu creat de autor din *papuc* (< tc.) et *cruciadă*, este redat în fr. prin report, *Papuciade*, aclimatat grafic și fonetic. Or această non-traducere are un efect previzibil: ratarea efectului locuționar, ilocuționar, perlocuționar. Recrearea în fr, a Npr de la fr. *babouche* (< tc., < persan پاپوش, format din پاپ „picior” și پوش „a acoperi”, v. și TLFi) și *croisade*, ar duce la: *Baboucheade* (*oul’histoire de l’armée du brave capitaine Babouche*)¹².

Pentru un toponim cu funcție de ergonim, reportul poate fi nesatisfăcător. Astfel, titlul romanului lui Dumitru Țepeneag, *Maramureș* (localitate – și județ din nordul României – considerată a desemna centrul topografic al Europei) este redat în fr. *Au Pays de Maramures* (2001), cu o aluzie nedisimulată la „Țara minunilor” a lui Lewis Carroll.

Un alt titlu de roman, de același autor român, *Zadarnică e arta fugii* este redat literal-semantic în engl. americană *Vain Art of the Fugue*, dar jocul de cuvinte și polisemia rom. *fugă* sunt recreate de traducătorul francez, care îmbină inspirat *arpèges* et *pièges* în:

⁹ Vènt-larg: (*provenzale*) letteralmente, vento largo. Vento di mare, a largo raggio; cambia sovente direzione e inquieta i naviganti. È detto anche „largado” (Biamonti 1994, 109).

¹⁰ „Le vent large est en Provence un air marin plein de fougue et de caprice dans ses brusques changements de direction” (Saundersen 1993); un „vent marin”. Tramuta (1993) traduce explicația datp de (1991, 109).

¹¹ Aceași definiție se regăsește și la Dumitru Munteanu, *Marinărie: manual pentru liceele cu profil de marină*.

¹² Pentru utilizarea cuvântului *babouche*, a se vedea și Charles Nodier, *Histoire du Roi de Bohème et ces sept châteaux* (1830, 322-323).

Arpièges. Rien ne sert de courir, compensând polisemia rom. *fugă*, „fugue” și „fuite”, fără să mai pomenim asociațiile fonetice false pe care le-ar putea dezvolta în raport cu fr. „fougue”.

Observăm că antroponimele care apar în texte literare sunt redată automat atunci când sunt însoțite de apelative, traduse prin echivalent semantic cum o impune tradiția: *Le Neveau de Rameau*, it. *Il nipote di Rameau*, rom. *Nepotul lui Rameau*, *La Cousine Bette*, engl. *Cousin Bette*, it. *La cugina Bette*, rom. *Verișoara Bette*, *Père Goriot*, it. *Il padre Goriot*, sp. *El padre Goriot*, rom. *Moș Goriot*. Remarcăm păstrarea Npr (patronime sau prenume) însoțite de apelative traduse: *Goriot*, *Bette*, *Rameau* etc. Uneori, se înregistrează și excepții: *Oncle Anghel* de Panait Istrati, redat în rom. *Moș Anghel*, nu prin echivalentul semantic „unchi” (ca în *Oncle Vania*, *Unchiul Vania* de Cehov), ales totuși în catalană, *El Tion Anghel*, it. *Lo zio Anghel*, engl. *Uncle Anghel*.

Literar sau nu, titlul este o provocare continuă. Având în vedere că folosirea termenilor de „substantiv propriu” sau de „nume propriu” nu este întotdeauna echivalentă nici în gramatică și lingvistică, nici în onomastică, întrucât obiectivele și perspectivele acestora nu sunt identice (Leroy 2004, 30), ni se pare util să facem două precizări. Prima se referă la statutul titlului lucrării traductologice *Le Nom propre en traduction* de Michel Ballard, titlu care este el însuși substantiv sau nume propriu, ergonim; a doua, la intenția traductivă. Fără a rezuma cercetările consacrate substantivului sau numelui propriu, menționăm, din dorința de a nu denatura orientarea lucrării traduse, că cercetările românești în domeniu clasifică numele proprii fie în categoria substantivului, fie le consideră o clasă nominală independentă, fie le plasează – alături de pronume – în clasa substitutelor nominale, fie în diverse subclase onomastice (Tomescu 1998, 3-15).

În terminologia gramaticală românească sunt întrebuințați termenii de „substantive proprii”¹³, respectiv de „nume proprii”¹⁴. Am

¹³ De la I. Manliu și Ioan Slavici, *Curs practic și gradat de gramatică română* (1900, 15), la D. Macrea, *Gramatica limbii române* (1954, 124); Iorgu Iordan și Vladimir Robu, *Limba română contemporană* (1978, 368); Dumitru Irimia, *Structura gramaticală a limbii române. Numele și pronumele. Adverbul* („având numai denotat nu și sens, substantivele proprii doar denumesc...” (1976, 37), „substantivele proprii sunt incompatibile cu determinarea prin articol nehotărât” (38), „sub aspect fonetic, substantivele proprii feminine nu cunosc unele alternanțe fonetice din flexiunea cauzală a substantivelor comune” (49), Dimitrie Macrea, *Limba română* (1956, 71) ș.a.

ales termenul consacrat în onomastică, în dauna celui utilizat mai ales în gramatici, și am redat, așadar, fr. *nom* prin echivalentul lexical „nume”, cu toate că – în conformitate cu gramaticile românești și, chiar, conform conținutului lucrării traduse – „substantiv” ar fi fost, cel puțin, la fel de adecvat, întrucât nu toate numele proprii din franceză sunt nume proprii în română, nici măcar întotdeauna substantive proprii (de exemplu: *un Français*, un francez), iar alte nume proprii sunt, la origine, substantive comune.

Dacă titlul vodevilului lui E. Labiche, *Embrassons-nous, Folleville*, este ușor transferabil în alte limbi, prin traducere literală și report al Npr:

TS: Le vaudeville de Eugène Labiche *Embrassons-nous, Folleville* est paru en 1850

TȚ (rom.): Vaudevilul *Sa ne îmbrățisăm, Folleville* de Eugène Labiche a apărut în 1850

TȚ (it.): [...] *Abbracciamoci, Folleville* [...]

TȚ (eng.): Give Us a Hug, Folleville!¹⁵

TȚ (nl.): *Reik mij de hand, Folleville!* (trad. de P. H. Schroder, 1931)

Recontextualizarea lui face traducerea problematică. Notăm două situații de recontextualizare:

¹⁴V. Titu Maiorescu, *Despre descrierea limbii române*, 1866, 7, 31, 44, 59, 62, 68; I. Manliu, Ioan Slavici, *Curs practic și gradat de gramatică română*, Socec & Comp, 1900, 130, 186, 188; NP (chiar cu această abreviere, 210) în „Limba română”, Institutul de Lingvistică București, 1966, p. 209-211; Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, București, Editura Științifică, 1974, p. 54. 102, 132; în „Cercetări de lingvistică”, vol 32-36, Institutul Iorgu Iordan, Academia RSR, 1987, p. 162, 179, 171 sqq.; *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei RPR, 1963, p. 88, 89, 102 sqq.; Eugen Câmpeanu, *Substantivul: studiu stilistic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975, p. 102: „numele proprii sunt indicative, iar cele comune semnificative”; Iorgu Iordan consideră că o „mare parte din numele proprii” sunt „apelative izolate, având, adică, un sens special, aplicat la un singur obiect sau la o singură ființă” (*Scieri alese*, Editura Academiei RSR, 1968, 184); *Probleme de logică*, vol. 9, Editura Academiei RSR, 1986, 38: „numele proprii sunt simboluri, fie *semimotivate* [...], fie *arbitrare*. Atunci când sunt folosite în prezența obiectelor, în contextele pragmatice, numele proprii funcționează, îndeosebi, drept semne indicatoare și drept *semnale* (vocativ, imperativ).”

¹⁵„Cosmopolis”, n°62, June 2005: 62. URL: <http://pages.cs.wisc.edu/~suan/vie/cosmo/Cosmopolis-62.pdf>

„Cet «Embrassons-nous, *Folleville*», aussi soudain que de commande, nous met mal à l’aise” (Maurice 2000).

sau

„Embrassons-nous, *Folleville*. Chahutés par la crise économique, les leaders du G20 ont fait jeudi, 2 avril à Londres, une belle démonstration d’unité” (Roche 2009, 6).

În funcție de context, de intenția auctorială, de finalitatea TS, respectiv a TT, de destinatar, ergonimul reinvestit cu sensul pe care i l-a conferit vovedilul, în acest caz, ar putea fi redat semantic, dar nu formal prin: 1) latinismul *nolens-volens*, 2) expresia rom. echivalentă, *vrei nu vrei...*, 3) *Să treci prin furcile caudine* la ... (din lat. *furculae caudinae*); 4) prin expresia idiomatică *Vrei, nu vrei, bea, Grigore, agheasmă*, aptă să redea efectul perlocuționar, dar nu și efectul locuționar.

Concluzie

Este de dorit ca relația care se instaurează între scriitor, traducător și cititorul-țintă să fie asemănătoare cu cea stabilită între autor și cititorul-sursă. Pentru a atinge acest obiectiv orice procedeu de traducere pare justificat – traducere literală, report, adaptare, creare de noi Npr ori de noi ergonime –, atâta timp cât rezultatul corespunde și răspunde așteptărilor și intențiilor traductive multiple, conjugate în spațiul traducerii: psihologică, semantică, culturală, ideologică.

Referințe bibliografice

- Ballard, Michel. *Numele proprii în traducere* [titlu original: *Le Nom propre en traduction*. Paris: Ophrys, 2001]. Traducere coordonată de G. Lungu-Badea. Prefață și note de traducere de G. Lungu-Badea. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2011.
- Bally, Charles. *Traité de stylistique française*, vol. I. Heidelberg: Winter, 1951.
- Delisle, Jean. *La Traduction raisonnée*. 2e édition. Ottawa: Presses de l’Université d’Ottawa, 2003.
- Frege, F. L. G. *Sens et Dénotation* [traduction française de C. Imbert]. In: Gottlob Frege. *Écrits Logiques et Philosophiques*. Paris: Seuil, 1971: 102-126.

- Galisson, R., André, J.-C. *Dictionnaire de noms de marques courants. Essai de lexiculture ordinaire*. Paris: Didier Erudition, 1998.
- Gary-Prieur, Marie-Noëlle. *Grammaire du nom propre*. Paris: PUF, 1994.
- Hoek, Leo H. *La marque du titre*. Paris: Mouton, 1981.
- Ionescu, Gh. *Dicționar marinăresc*. București: Editura Albatros, 1982.
- Kéchichian, Patrick. „Le Passeur mélancolique”. *Le Monde*, 13 août 1993.
- Kleiber, Georges. *Problèmes de référence. Descriptions définies et noms propres*. Paris: Klincksieck, 1981.
- Kripke, Saul. *La Logique des noms propres* [titlu original: *Naming and Necessity*]. Paris: Éditions de Minuit, 1982.
- Leroy, Sarah. *Le nom propre en français*. Paris: Editions Ophrys, 2004.
- Lungu-Badea, Georgiana. „Les Titres: fonctions et rôles dans la traduction”. *Buletinul Științific al UPT*, fasc. Limbi moderne, tom 44, 58, 1999: 41-44.
- Lungu-Badea, Georgiana. *Teoria culturemelor, teoria traducerii*. Timișoara: Editura Universității de Vest, 2004.
- Lungu-Badea, Georgiana. „Quelques questions concernant la traduction des noms propres: application au roumain”. In: T. Miliaressi (éd.). *La Traduction: philosophie, linguistique et didactique*. Lille: Université Charles de Gaulle – Lille3, collection UL3 „Travaux et Recherches”, 2009a: 249-252.
- Lungu-Badea, Georgiana. „Remarques sur le concept de culturème”. *Translationes*, 1, 2009b: 15-78. Timișoara: Editura Universității de Vest.
- Lungu-Badea, Georgiana. „Un panorama de la traduction roumaine des noms propres (roumain-français)”. In: T. Miliaressi (éd.). *De la linguistique à la traductologie*. Presses Universitaires du Septentrion, 2011a.
- Lungu-Badea, Georgiana. „La traduction (im)propre des noms propres littéraires”. In: *Translationes*. Editor-in-chief: G. Lungu-Badea and Alina Pelea, 3, 2011b.
- Lungu-Badea, Georgiana. „Traduire les effets d'évocation des culturèmes: une aporie?”. In: *Des Mots aux actes. «Jean-René Ladmiral: une œuvre en mouvement»*. Paris: Editions Anagrammes, n 3 (2012): 289-308.
- Mill, John Stuart. *Système de logique dans Système de logique inductive et déductive: exposé des principes de la preuve*. Liège-Bruxelles: Pierre Mardaga, éditeur, 1988 [1843].

- Raskin, Lydia. „De la traduction des noms propres”. *Anales des Filologia Francesca*, 12, 2003-2004: 371-383.
- Roche, Marc. „Pendant ces temps, les traders de la City ont la tête ailleurs”. *Le Monde*, samedi 4 avril 2009: 6.
- Saundersen, Emmanuel. „La terre gaste”. *La Croix*, 20 juin 1993.
- Sublet, J. *Levoile du nom. Essai sur le nom propre arabe*. Paris: PUF, 1991.
- Tomescu, Domnița. *Gramatica numelor proprii în limba română*. București: Editura ALL Educational, 1998.
- Tramuta, Marie-José. *La Quinzaine littéraire*, 1er déc. 1993.

Online documents

- Lexique des termes marins*. S.v. <http://www.mandragore2.net/dico/lexique1/lexique1.php?page=r>.
- Maurel, Denis, Tran, Micaela. „Une ontologie multilingue des noms propres”. *Corela*. Numéros spéciaux: *Le traitement lexicographique des noms propres*, 2005. Disponibil online la: <http://edel.univ-poitiers.fr/corela/document.php?id=460> (consulté le 21 mai 2008).
- Plato, *Cratylus*. S.v. Disponibil online la: <http://philosophy.eserver.org/plato/cratylus.txt>.

Corpus

- Balzac, Honoré de. *Cousin Bette*. Translated with notes by Sylvia Raphael. Oxford: Oxford Press University, „Oxford World’s Classics”, 1992.
- Biamonti, Francesco. *Vento largo*. Torino: Giulio Einaudi editore, [1991] 1994. (*Vent largue*. Traduit en français par Bernard Simeone. Éditions Verdier, 1993).
- Djuvara, Neagu. *Civilisations et lois historiques. Essai d’étude comparée des civilisations*. Paris/La Haye: Djuvara et Moutton et Cie, 1975.
- Djuvara, Neagu. *Civilizații și tipuri istorice. Un studiu comparat al civilizațiilor*. Traducere din franceză de Șerban Broché. București: Humanitas, 2007.
- Istrati, Panaït. *Kyra Kyralina y El Tion Anghel*. Valencia: Editorial Pre-Textos, 2008. Traducción en castellano.
- Lodge, David. *Therapy*. London: Penguin Books, 1995. *Thérapie*. Traduit de l’anglais par Suzanne V. Mayoux. Rivages poches/Bibliothèque étrangère, 2004. *Terapia*. Traducere de Radu Paraschivescu. Iași: Editura Polirom, 2002.

- Makine, Andreï. *Le Testament français*. Paris: Gallimard, 1995.
- Makine, Andreï. *Testamentul francez*. Traducere în limba română de Virginia Baci. Iași: Editura Polirom, 2002.
- Nodier, Charles. *Histoire du Roi de Bohème et ces sept châteaux*. Paris: Delangle Frères Éditeurs-Libraires, 1830.
- Rabelais, François. *Gargantua et Pantagruel*. Mis en français moderne par Messire Jehan Garros. Paris: Librairie Gründ, 1945.
- Rabelais, François. *Gargantua și Pantagruel*. În românește de Alexandru Hodoș, prefață de N.N. Condeescu, *Cuvântul traducătorului*. Chișinău: Editura Hyperion, 1993.
- Rinaldis, Antonio. *Dancing Nord. Viaggio tra gli inuit del Canada*. Torino: E.D.T. Edizione di Torino, 1999.
- Rinaldis, Antonio. *L'Isola fatale*. Vienne: Pierre Éditions, 2006. Traducere în limba română (fragmente) de Anne Poda, în *Translations*, nr. 4, 2012.
- Țepeneag, Dumitru. *Maramureș*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2001.
- Țepeneag, Dumitru. *Au pays de Maramureș*. Traduit du roumain par Alain Paruit. Paris: P.O.L. editeur, 2001.
- Tsepeneag, Dumitru. *Arpièges. Rien ne sert de courir*. Traduit du roumain par Alain Paruit. Paris, Flammarion, 1973.
- Tsepeneag, Dumitru. *Zadarnica e arta fugii*. București: Editura Albatros, 1991.
- Tsepeneag, Dumitru. *Vain Art of the Fugue*. Translated by Patrick Camiller, Dalkey Archive Press, 2007.
- Visniec, Matei. *Mais, maman, ils nous racontent au deuxième acte ce qui s'est passé au premier*. Paris: L'Espace d'un instant, coll. „Maison d'Europe”, 2004.
- Voltaire. *Candide ou l'optimisme*. Édition présentée, annotée et commentée par André Magnan. Paris: Bordas, 1979.
- Voltaire. *Candide ou l'optimisme*. Édition présentée, annotée et commentée par Jean Goldzink. Librairie Larousse, 1990.
- Voltaire. *Micromégas. Zadig. Candide*. Introduction, notes, bibliographie, chronologie par René Pomeau. Paris: Flammarion, 1994.
- Voltaire. *Candid sau optimismul*. Traducere de Al. Philippide, studiu introductiv de N. N. Condeescu. Chișinău: Editura Hyperion, 1993.
- Voltaire. *Cándido o el optimismo*. In: Voltaire. *Cándido. Micromegas. Zadig*. Edición y traducción de Elena Diego. Madrid: Catedra, „Letras Universales”, 2001: 57-169.

- Voltaire. *Candido ovvero l'ottimismo*. Traduzione di Riccardo Baccheli, con un saggio di Roland Barthes. Milano: Arnoldo Mondadori Editore S.p.A., 1988.
- Voltaire. *Candide*. Stanley Appelbaum (ed.). Anonymous English version. Mineola N. Y.: Dover Thrift Editions, 1991.
- Voltaire. *Candide or Optimism*. Translated by Raffel Burton. New Haven: Yale University Press, 2005.

Notiță biobibliografică

Georgiana LUNGU-BADEA – profesor universitar doctor în cadrul Departamentului de limbi și literaturi moderne, la Facultatea de Litere, Istorie și Teologie, Universitatea de Vest din Timișoara, director al Școlii doctorale de științe umaniste, redactor-șef al revistelor *Dialogues francophones* și *Translationes*; membru-fondator al Centrului de Cercetare ISTTRAROM-Translationes; membru în comitetul științific al editurilor Artois Presses Université (Arras, Franța), ZetaBooks (București), Eurostampa (Timișoara), al mai multor reviste de specialitate – a publicat 9 cărți în calitate de unic autor, a coordonat 9 volume și a publicat peste 90 de articole, în limbile franceză și română.